Foto – *Thorson Photography*

Andra Putnis ir rakstniece un sociālā pētniece, kas dzīvo Kanberā kopā ar savu partneri un diviem bērniem. "Ko manas vecmāmiņas man nestāstīja" ir viņas debijas grāmata.

"Elegants, aizraujošs stāsts par parastiem cilvēkiem, kas iemesti ārkārtējā krīzē, un par to, kā viņi sakopo savas mīlestības, spēka un atjaunošanās spēju rezerves, lai izdzīvotu. Abas šīs vecmāmiņas ir īpašas un mīļas, bet arī varonīgas savā apņēmībā izvest ģimenes cauri vienam no traumatiskākajiem modernās vēstures satricinājumiem."

Pēteris Greste, žurnālistikas profesors,
Markvori Universitāte

"Austrālijā dzimusī mazmeita atklāj savu latviešu vecmāmiņu dzīvesstāstus, kuras dzīvojušas dažādos laikos un dažādos apstākļos. Personisks, emocionāls un mīlestības pilns vēstījums, kas piesātināts ar nācijas vēsturi krīzes laikā. Aizraujoša lasāmviela visām paaudzēm."

Ilze Tomasa, skolotāja, Adelaidas Latviešu skola

"Ikviens, kura asinīs virmo neizstāstīti stāsti, atradīs šeit mājas un izpratni. Man šķita, ka runā mana pašas vecmāmiņa."

Eimija Rimeikis, žurnāliste, *The Guardian*

"Dziļi aizkustinoša, spoži uzrakstīta un spēcīga grāmata, kas sniedz objektīvu mācību par to, kā parastu dzīvi padara neparastu zinātkāre, klātbūtne un mīlestība."

Bifs Vords, grāmatas *In My Mother's Hands* autors

Vecākās paaudzes, kas piedzīvojušas šausmīgus laikus,
bieži par tiem nerunā. Taču dažreiz viņu balsis
pirms dzīves beigām ir saklausāmas dedzīgas
un trauksmainas, skaļas un skaidras.
Citreiz tās ir dzirdamas tikai atmiņās, mājienos
un čukstos – mājienos par to, kas palicis pagātnē.

Es uzrakstīju šo grāmatu savām vecmāmiņām,
savai ģimenei un ģimenēm it visur.

Saturs

Karte 8

Dzimtas koks 10

Pirmā daļa. Pirmā gaisma. 1913–1941 11

Otrā daļa. Bez gaismas. 1941–1945 53

Trešā daļa. Pelēka gaisma. 1945–1950 97

Ceturtā daļa. Skarbā gaisma. 1949–1993 135

Piektā daļa. Krēsla. 1989–1997 225

Sestā daļa. Atspulgi. 2023 249

Autores piezīmes 281

Vārdu saraksts 283

Pateicības 286

BALTIJAS JŪRA
Rīgas līcis
Ventspils
Venta
Kurzeme
Jūrmala
RĪGA
Juglas
ezers
Dole
Salaspils
Lielupe
Liepāja
Zem
LIETUVA
N
NORTH
0
100
KILOMETRES
Map produced by flatEARTHmapping.com.au
Data from vMap0 © copyright 2024

IGAUNIJA
Ape
Vidzeme
Cēsis
PSRS
(Krievija)
LATVIJA
Daugava
emgale
Rēzekne
Zilupe
Latgale
Indrica
Daugavpils
Krāslava
Baltkrievijas
PSR
(Baltkrievija)
POLIJA

Vecmāmiņas Mildas un omītes Alīnes dzimtas koks*

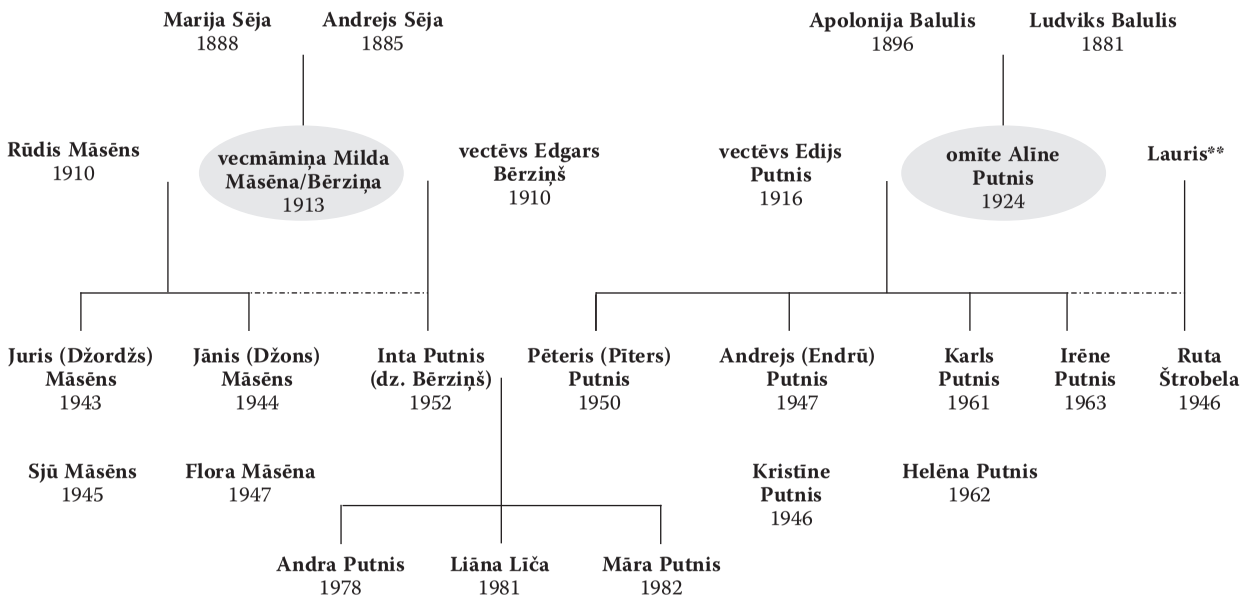

* Dzimtas koku ir apstiprinājuši galvenie ģimenes locekļi, kuri aprakstīti šajā grāmatā. Tajā nav norādīti visi brāļi un māsas, brālēni un māsīcas, laulātie un nākamās paaudzes. Citi vārdi, kas parādās šajā grāmatā, ir ietverti vārdu sarakstā grāmatas beigās.
** Vārds mainīts, lai aizsargātu privātumu.

Pirmā daļa. Pirmā gaisma

1913–1941

To meitiņu tautas mīl,
Kas klausīja māmulīti.

Latviešu tautasdziesma

1

Valsts viņu mājās

Kad biju maza, mana ģimene mēdza braukt desmit stundas no Tūvumbas uz Ņūkāslu, lai katros Ziemassvētkos apciemotu omīti Alīni un vecmāmiņu Mildu. Mēs parasti ieradāmies tieši saulrietā un vispirms devāmies uz vecmāmiņas Mildas sarkano ķieģeļu māju Redhedā – piekrastē, kur bija izaugusi mamma. Manas divas jaunākās māsas un es tad bijām nogurušas un apjukušas no stundām ilgās gulēšanas, spēlēšanās un ēšanas mašīnā. Mēs izvēlāmies ārā okeāna gaisā un skatījāmies uz sērfošanas pludmali lejā. Tad mēs visas, pēkšņi sakautrējušās, devāmies uz vecmāmiņas māju un gaidījām, kad atvērsies viņas mājas durvis, un mammai vajadzēja mūs pamudināt, lai mēs nospiestu zvana pogu.

Mēs visas trīs stāvējām rindiņā uz vecmāmiņas mājas milzīgajiem betona pakāpieniem un gaidījām durvju atvēršanos. Tad tur stāvēja vecmāmiņa Milda, un viņas slaidais, graciozais stāvs slējās mums pāri; akurāti sacirtotie mati ieskāva galvu kā tēraudpelēka ķivere.

"*Mani mazi mazuliņi!**" vecmāmiņa iesaucās un atkāpās, lai mūs aplūkotu.

"Sveika, vecmāmiņ!" mēs korī atsaucāmies.

Apmierināta ar sveicienu, viņa mūs, citu pēc citas apskaujot, pieglauda savam kalsnajam augumam un tad tūliņ vadīja iekšā.

"Vai esat izsalkušas? Man jums kaut kas ir."

---

* Kursīvā rakstītie vārdi un teikumi oriģinālā sniegti latviešu valodā. (Kursīvā atstāti arī dažādi nosaukumi angļu valodā.) *Tulk. piez.*

Mēs nebijām izsalkušas, bet piesardzīgi apsēdāmies pie ēdamistabas galda, un vecmāmiņa salēja mazās kristāla bļodiņās auksto zupu ar gurķiem, dillēm un skābo krējumu. Mēs mīlējām vecmāmiņu un bijām pārāk pieklājīgas, lai atteiktos, bet atceros, ka reiz es pačukstēju mammai: "Vai viņa nevar to zupu sasildīt? Tā garšo pēc zāles."

Vecmāmiņa Milda mani sadzirdēja.

"Tā garšo pēc vasaras. Ņem un ēd!"

Vecmāmiņa Milda mūs mīlēja, bet viņa varēja būt sīva, un viņai piemita vecās Eiropas standarti. Kad viesojāmies pie vecmāmiņas, mamma no rītiem palīdzēja mums uzposties saskaņotās kleitiņās un izķemmēt sapinkājušos matus un piesacīja būt labām meitenēm. Tad mēs tikām atstātas savā vaļā vecmāmiņas tumšajā mājā.

Sienas tur bija klātas ar viņas pašas izšūtām sienassegām – lieli, masīvi kvadrātveida vilnas dzijas laukumi veidoja senus pinumus un ģeometriskus rakstus zaļa meža, sarkanu ogu un bālas saules krāsā. Vecmāmiņai bija skapīši, kas pilni ar smalkām glāzēm un šķīvjiem, un, kad no pludmales puses pūta vējš, tie grabēja. Vienā logā bija saliktas mazas koka lellītes ar dzīvās krāsās izrotātiem tautas deju dancotāju brunčiem; pievienotās sīkās birkas norādīja, kuru Latvijas novadu katra no tām pārstāv: Latgali, Zemgali, Vidzemi vai Kurzemi.

Dažreiz mēs ielavījāmies vecmāmiņas guļamistabā slepenā misijā, lai redzētu, kādas dīvainas lietas vēl varam atrast. Guļamistabas skapis bija pilns ar kažokiem, austiem tautastērpiem un mazām mirdzoša dzintara čupiņām. Aizmugurē bija paslēptas zilas un melnas vīriešu studentu korporāciju cepures ar zeltītām lentēm – mēs iztēlojāmies, ka tās senos laikos piederējušas latviešu kareivjiem. Dažreiz es uzvilku pirkstos vecmāmiņas latviešu gredzenus no sudraba, bet man likās, ka tie salti kož, un es nopurināju tos nost. Mēs skrējām atpakaļ pie vecākiem, kas našķojās kopā ar vecmāmiņu un citiem padzīvojušiem latviešiem, kuri bija iegriezušies viņu apciemot. Mēs bijām nedaudz nobijušās un bez elpas no

saviem atklājumiem, bet vienmēr zinājām, ka neesam redzējušas visu, neesam sapratušas, kas patiesībā tur ir noslēpts, un mums ir jāpaskatās vēl citreiz.

"Tās ir latviešu lietas, neaiztieciet!" mamma mēdza sacīt, kad mēs vēlāk viņai par tām vaicājām. Es varu teikt, ka vecmāmiņas mājās viņa bija mazliet saspringta. Šķita, ka mammai trūkst pacietības, cenšoties tikt galā ar visiem tiem latviešiem, kas iegriezās, lai mūs atcerētos un novērtētu, un ar Ziemassvētku ārišķībām, ko organizēja viņas māte. Pat tolaik es jutu: varbūt mamma savā bērnībā ir pieredzējusi pārāk daudz veco latviešu sērošanas par pagātni un nospriedusi, ka no kavēšanās pie šīm lietām nav nekāda labuma.

Vecmāmiņa Milda reiz man stāstīja, ka es esot runājusi latviski, vēl pirms sāku runāt angliski. Viņa vēlējās, lai es un manas māsas būtu labas latviešu meitenes, un bieži aizrādīja, ka mums vajadzētu kārtīgi iemācīties valodu. No viņas esmu guvusi priekšstatu par latviešu dzīvi starp priedēm un bērziem, zaļajām lapām sašķeļot debesis košā ņirboņā. Vecmāmiņa manā prātā gleznoja latviešu deju rakstus, pāriem ar kopā savītām rokām griežoties uz riņķi. Meitenes ar bizēm un plīvojošām lentēm. Puiši ar ziliem ezeriem acīs. Tautasdziesmas, ko vecmāmiņa klausījās, sauca par *dainām*. Skaidras, skanīgas balsis dziedāja senas dziesmas; kori auda trauslu audeklu apkārt zvaigznēm.

Atceros, kā reiz, šo latviešu tautasdziesmu iedvesmota, sacerēju pati savu dzejoli.

Saule, saule, nāc sasildi putnus
Saule, ak, saule, sniedz kokiem elpu
Ir ziema tik grūta
Un prieka tik maz
Laiks zaļiem asniem un smiekliem
Lai darītu pasauli jaunu.

Man nav atmiņu par to, ka mana tēta mamma – omīte Alīne – būtu ieradusies uz Ziemassvētku pusdienām Redhedā. Zinu, ka dažas reizes tā notika, bet tolaik šķita, ka omīte un vecmāmiņa dzīvo divās dažādās valstībās. Katros Ziemassvētkos mēs pēc dažām dienām ar dāvanām, korāļiem un lielām svinībām vecmāmiņas mājās devāmies projām no krastmalas, virzoties iekšzemē apkārt iesāļajam Makvori ezeram, lai pavadītu vienu dienu omītes mājā. Braucot uz turieni, es pa mašīnas logu vēroju pazīstamo skatu: lielās krastmalas mājas nomainīja autolaukumi, rūpnīcas un vecas, nolaistas priekšpilsētas.

Omīte dzīvoja ar dēļiem apšūtā, balti krāsotā paplukušā mājā Elizabetes ielā Argentonā netālu no Koklkrīkas Sulfīdu korporācijas cinka kausētavas. Mans vectēvs Edijs un pāris citu latviešu vīru bija uzcēluši šo māju 1953. gadā, kad Argentona atradās Ņūkāslas nomalē, bet manā bērnībā omītes māju, šķiet, aprija pilsēta, kas bija izaugusi tai apkārt.

Mēs nekad nelietojām parādes durvis – tās likās pārāk oficiālas. Apstājāmies ielas malā aiz mājas un ieraudzījām, ka omīte gaida mūs uz sētas puses pakāpieniem rakstainā mājas kleitā un istabas čībās. Omīte Alīne bija daudz jaunāka nekā vecmāmiņa Milda un, pretēji vecmāmiņai, izskatījās apaļīga, izteiksmīga un meitenīga. Mēs ar māsām skrējām, lai saņemtu apskāvienu pie viņas mīkstajām krūtīm, ieelpojot saldo talka pulvera un cigarešu dūmu apvienojumu, kas neatstāja viņas ādu. Omīte turēja mūs skāvienā ar asarām acīs, it kā nekad vairs negribētu laist vaļā.

Pirmais attapās tētis: "*Labrīt*, mammu! Viss taču ir kārtībā, mēs visi tagad esam šeit."

Par spīti nelielajiem izmēriem, omītes Alīnes māja likās tikpat neizzināma kā vecmāmiņas Mildas mājoklis, tikai citu iemeslu dēļ. Omītei bija kārtīgas latviešu tapetes, koka lustras un vecas grāmatas,

tomēr viņas māju padarīja nesaprotamu krusti pie sienas, Marijas statuetes un Jēzus attēli. Lai gan omītes katoļu reliģija bija mums visapkārt, tā tika pieminēta reti.

Mūsu viesošanās laikā omītes Alīnes galvenais mērķis allaž bija iepriecināt ikvienu, un viņa pastāvīgi raizējās par to, ka kaut kas var noiet greizi. Atceros, ka reiz viņa lauzīja rokas par to, kāda bija izrādījusies viņas ābolmaize.

"Tā ir par sausu! Mīkla ir šausmīga!" omīte žēlojās.

Es centos viņu mierināt, ka ābolmaize ir garda, lai gan zināju, ka nekas viņai neliks man noticēt.

Taču omīte allaž atguvās no šiem kreņķiem un katras viesošanās laikā pievērsās mums ikvienam ar patiesu sirsnību un interesi. Reiz viņa pieliecās pie manis ar šokolādes karameli aiz vaiga un ierosināja, lai izsūdzam viena otrai grēkus.

"Andra, stāsti man savus noslēpumus, un es izstāstīšu tev savējos," viņa pačukstēja.

Es tarkšķēju par baletu, skolu un kori, cenšoties panākt, ka omīte lepojas ar mani. Viņa māja ar galvu, šķietami pārsteigta, it kā es būtu pateikusi svarīgākās lietas pasaulē. Bet, kad pienāca viņas kārta, es jutos neveikli.

"Kad es biju meitene, kara laikā, dzīve nebija laba... Neesmu droša, ka vajag tev to stāstīt," viņa brīdināja.

Omīte atstāja mani neziņā, bet ar atvieglojuma izjūtu, ka ir izvairījusies no tā, kas, reiz izteikts, nebūtu paņemams atpakaļ.

Vēlāk pēcpusdienā omītes mājā parādījās apslēpts nemiers, kas, šķiet, lika pieaugušajiem pārāk daudz dzert. Dzērieni sekoja cits citam, un omītes balss mainījās – tā kļuva augsta un nožēlas pilna.

"Es biju tik dumja!" viņa novaidējās.

"Ak, mammu, tas nav tiesa. Bija taču karš," tētis sacīja ar satraukumu balsī.

Viņš bieži devās pa ceļu uz Argija krogu, kad viņam visa kļuva par daudz.

Tuvojoties vakaram, manas māsas un es izmukām ārā dārzā relatīvā drošībā. Mēs skraidījām, priecājoties par akurāto, svaigo zālīti. Es ik pa laikam ielavījos iekšā, lai paķertu citronu šerbeta sūkājamās konfektes, un tad steidzos atkal ārā dalīties ar guvumu. Tur, aiz garāžas, mēs tās sūkājām līdz šerbets izlauzās cauri cietajai karameles kārtiņai, vispirms viegli notirpa tikai mēle, bet pēc tam jau mutē ieplūda pikanti skābais, dzirkstošais šerbets. Ar mēli centāmies no karameles rievām izlaizīt katru pēdējo dzirkstošā šerbeta lāsīti. Ārā mēs jutāmies laimīgas, tomēr es mazliet uztraucos, ka pieaugušie aizies par tālu un pārlieku sabēdāsies, runājot par pagātni.

Šajās viesošanās reizēs tur bija arī mūsu vectēvi. Viņi atradās it kā fonā un, sēdēdami savos iecienītajos krēslos, lasīja latviešu avīzes. Dažreiz omītes vīrs, mans vectēvs Edijs, ņēma mūs pēc kārtas uz ceļiem, un spēlējoties centās ar lūpām saķert mūsu ausis. Vectēvam bija dzeltenīgi zobi, un mums nepatika šī spēle, tomēr mēs dažas reizes visas pēc kārtas to darījām, instinktīvi apjaušot, ka vectēvs ir nepastāvīgs vīrs, kurš var sabojāt dienu, ja pārāk daudz kas neies tā, kā viņš grib.

Kad atgriezāmies vecmāmiņas Mildas mājās, viņas vīrs, mans *vectēvs* Edgars, mūs visas apskāva, tad apraudājās un devās atpakaļ gulēt savā melnajā ādas šūpuļkrēslā, kas atradās atpūtas istabas stūrī. Viņš nebija pārāk aktīvs, jo sešdesmit piecu gadu vecumā bija pārcietis trieku. Asaras ieķērās vectēva bārdas rugājos un mirdzēja viņam uz sejas vēl vairākas stundas pēc iesnaušanās.

Tomēr mūsu bērnībā galvenā vieta uz skatuves bija vecmāmiņām. Viņas bija atbildīgas par savām mājām, kas tā kā latviešu salas atradās Ņūkāslas pretējās pusēs. Divi atšķirīgi matriarhi tur rosījās, mīlēja un baroja mūs ar saviem īpašajiem *pīrāgiem* – gardiem maizes pusmēnešiem ar speķi un sīpoliem. Viņas abas bija izcilas stāstnieces – katra savā veidā –, kuras tekoši runāja latviski un vēlāk arī angliski, izglītotas sievietes, kuras bieži vien izvēlējās dalīties ar savu viedokli par dzīvi un cilvēkiem tajā. Personāži ar apslēptu pagātni, ļoti klātesošas mūsu dzīvē.